

Juha Riihiranta

---

# Lammin pitäjän asutuskehityksen rekonstruointi ryhmäkylistä hajakylään 1694-1855



Väestöluettelotietojen hyödyntäminen  
uuden ajan asutuksen paikantamisessa

---

LAMMIN PITÄJÄN  
ASUTUSKEHITYKSEN REKONSTRUOINTI  
RYHMÄKYLISTÄ HAJAKYLIIN 1694–1855



LAMMIN PITÄJÄN  
ASUTUSKEHITYKSEN REKONSTRUOINTI  
RYHMÄKYLISTÄ HAJAKYLIIN 1694–1855

Väestöluettelotietojen hyödyntäminen  
uuden ajan asutuksen paikantamisessa

Juha Riihiranta

Maanmittausinsinöörin ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon suorittamiseksi laadittu opinnäytetyö, jonka alkuperäinen versio on julkaistu Lapin ammattikorkeakoulun luvalla 10.11.2017.

© 2017 Juha Riihiranta

Etukansi: Valokuva Kataloisten kylätonttimerkinnöistä isojakokartassa v. 1783 (Maanmittauslaitos 401:11)

Takakansi: Rekonstruktio Lammin pitäjän asutuksesta v. 1694

Otteet painetuista kartoista: © Maanmittauslaitos 2017, © Puolustusvoimat 2013, lupanro 75/2013

Käytetyt kiinteistöraja-aineistot: © Maanmittauslaitos, lupa nro 51/MML/2016

Tukijat: Suomen Kulttuurirahaston Hämeen rahasto, Jalmari Finnen Säätiö

Ohjaaja: TKT Aune Rummukainen

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Toinen laitos.

Alkuperäinen pdf-julkaisu: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2017111016871>

ISBN: 978-951-568-275-8

## ALKUSANAT

Tämä tutkimus on ollut pitkä ja kiintoisa projekti. Sen aihe on kummunnut paitsi käytännön tarpeista myös kotiseuturakkaudesta ja kiinnostuksesta sen menneisyyteen. Työssäni maankäytön suunnittelijana kaipaen usein suunnittelun tueksi aineistoa, josta selviäisi suunnittelualueen asutushistoria ja asutuksen ajallinen kerroksellisuus. Jatko-opintoni ovat tarjonneet mainion mahdollisuuden selvittää väestöluettelotietojen hyödyntämismahdollisuuksia tällaisen aineiston tuottamisessa.

Tutkimuksessa on ainutlaatuisella tavalla ollut mahdollista yhdistää vanhoihin karttoihin ja väestöluetteloihin, geoinformatiikkaan, kiinteistötekniikkaan ja historian tutkimukseen liittyvä kiinnostukseni ja osaamiseni. Kiitän Jalmari Finnen Säätiötä ja Suomen Kulttuurirahaston Hämeen rahastoa saamastani taloudellisesta tuesta sekä luottamuksesta tutkimussuunnitelmaani kohtaan.

Kiitän kaikkia, jotka ovat tavalla tai toisella auttaneet tutkimus- ja raportointiprosessin eri vaiheissa. Esitän lämpimät kiitokseni tutkimukseni valvojalle ja ohjaajalle yliopettaja, TkT Aune Rumukaiselle. Viestinnän opettaja Tuija Haapasalmea kiitän raportointiin liittyvistä arvokkaista neuvoista. Työntaajaani Ramboll Finlandia kiitän joustavasta suhtautumisesta jatko-opintoihini sekä tutkimusolosuhteiden järjestämisestä. Kiitoksen ansaitsevat totta kai myös työkaverini.

Lammin pitäjän historian kolmannen osan kirjoittaja, kotiseutuneuvos Kaisu Koskue ansaitsee kiitoksen paikannusaineistoon tutustumisestaan sekä arvokkaista kommenteistaan. Serkkuani, historian harrastaja Tomi Riihirantaa kiitän viimeistelyvaiheessa olleeseen aineistoon tutustumisesta ja kommentoinnista sekä vanhan asutuksen paikantamiseen liittyvistä keskusteluista.

Kiitän johtava asiantuntija Kari Rantalaista mahdollisuudesta päästä tutkimaan alkuperäiskarttoja ja erikoisluetteloita Maanmittauslaitoksen arkistoon Jyväskylään. Paikkatietosuunnittelija Kari Jokelaa kiitän RHR-aineiston luovuttamisesta käyttööni Hämeenlinnan kaupungin alueelta. Riksarkivetin Johan Gåsste ansaitsee kiitoksen vuoden 1750 pitäjänkarttaan liittyvän aineistopyyntöni toteuttamisesta. Väitöstutkimusta tehnyttä TM Jaakko Mikkolaa kiitän Lammin historiaan liittyneistä poikkiteieteellisistä keskusteluista sekä avusta väkilukutaulutietojen hankinnassa.

Suurimmat kiitokseni osoitan kaikkein rakkaimmilleni – Elinalle ja lapsillemme. Ilman teiltä saamaani tukea ja ymmärrystä tämä työ olisi jäänyt toteutumatta. Samalla omistan tutkimukseni teille Ella ja Niilo. Näitä samoja asuinpaikkoja teidänkin esi-isänne ja -äitinne ovat menneinä vuosisatoina asuttaneet.

Äijälän siirtotilalla lokakuussa 2017

Juha Riihiranta



## SISÄLLYS

### ALKUSANAT

### TAULUKKOLUETTELO

### KUVIOLUETTELO

### KÄSITELUETTELO

|       |                                                  |    |
|-------|--------------------------------------------------|----|
| 1     | JOHDANTO.....                                    | 19 |
| 1.1   | Tutkimuksen tausta.....                          | 19 |
| 1.2   | Tutkimustehtävä .....                            | 20 |
| 1.3   | Tutkimuksen rajaukset .....                      | 20 |
| 1.4   | Aikaisempi tutkimus.....                         | 22 |
| 1.5   | Tutkimuksen rakenne.....                         | 24 |
| 2     | ASUTUS- JA KIINTEISTÖHISTORIA .....              | 25 |
| 2.1   | Maaseutuasutuksen yleinen kehitys.....           | 25 |
| 2.2   | Sarkajako.....                                   | 27 |
| 2.3   | Ruotujakolaitos ja torpparilaitos.....           | 28 |
| 2.4   | Isojako ja uusjako .....                         | 28 |
| 2.5   | Torpparilaitoksen laajeneminen .....             | 30 |
| 2.6   | 1900-luvun maareformit .....                     | 31 |
| 3     | GEOINFORMATIIKKA.....                            | 33 |
| 3.1   | Paikkatiedon muodot.....                         | 33 |
| 3.2   | Geokoodaus .....                                 | 34 |
| 3.2.1 | Käsiteanalyysi .....                             | 34 |
| 3.2.2 | Väestöluettelotietojen geokoodaus.....           | 35 |
| 3.3   | Georekisteröinti .....                           | 36 |
| 3.3.1 | Käsiteanalyysi .....                             | 36 |
| 3.3.2 | Historiallisten karttojen georekisteröinti ..... | 36 |
| 3.4   | Vektorointi .....                                | 37 |
| 3.4.1 | Käsiteanalyysi .....                             | 37 |
| 3.4.2 | Historiallisten karttojen vektorointi.....       | 38 |
| 4     | AINEISTOT .....                                  | 40 |
| 4.1   | Väestöluettelot lähdeaineistona.....             | 40 |
| 4.2   | Väestöluettelolähteet .....                      | 40 |
| 4.2.1 | Henkikirjat .....                                | 40 |
| 4.2.2 | Rippikirjat.....                                 | 41 |
| 4.2.3 | Maakirjat .....                                  | 43 |
| 4.2.4 | Suomen asutuksen yleisluettelot .....            | 44 |
| 4.2.5 | Katselmusrullat.....                             | 45 |
| 4.3   | Vanhat kartat lähdeaineistona.....               | 46 |
| 4.4   | Ensisijaiset karttalähteet.....                  | 48 |
| 4.4.1 | Nuoremmat geometriset kartat .....               | 48 |
| 4.4.2 | Maanjakokartat.....                              | 49 |
| 4.4.3 | Tilus- ja osittamiskartat .....                  | 53 |
| 4.4.4 | Senaatin kartastot .....                         | 54 |
| 4.4.5 | Maanmittaushallituksen pitäjänkartat.....        | 56 |
| 4.4.6 | Suomalaiset topografikartat .....                | 57 |
| 4.4.7 | Peruskartat .....                                | 58 |
| 4.5   | Toissijaiset karttalähteet.....                  | 59 |
| 4.5.1 | 1600-luvun yleis- ja lääninkartat .....          | 59 |
| 4.5.2 | Maanmittauskomission pitäjänkartta .....         | 60 |
| 4.5.3 | Suomen rekognosointikartasto.....                | 61 |
| 4.5.4 | Kalmbergin kartasto .....                        | 63 |
| 4.5.5 | 1800-luvun pitäjänkartat .....                   | 64 |
| 4.5.6 | Kihlakunnankartta ja taloudelliset kartat.....   | 65 |



|      |                                                                                    |     |
|------|------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 5    | MENETELMÄT JA TYÖVAIHEET .....                                                     | 67  |
| 5.1  | Asumusten geokoodaus .....                                                         | 67  |
| 5.2  | Poikkileikkausajankohtien erityispiirteet .....                                    | 69  |
| 5.3  | Geokoodattujen asumusten vektorointi .....                                         | 70  |
| 5.4  | Metatiedot .....                                                                   | 71  |
| 5.5  | Tarkastelualueet.....                                                              | 71  |
| 6    | LAMMIN ASUMUSTEN GEOKOODAUS.....                                                   | 74  |
| 6.1  | Arrajoki.....                                                                      | 74  |
| 6.2  | Arrankorven jakokunta.....                                                         | 74  |
| 6.3  | Hauhialan jakokunta.....                                                           | 76  |
| 6.4  | Iso-Evon jakokunta .....                                                           | 82  |
| 6.5  | Jahkola.....                                                                       | 84  |
| 6.6  | Kaitalan–Tanttilan jakokunta .....                                                 | 86  |
| 6.7  | Kataloinen .....                                                                   | 88  |
| 6.8  | Kirkonkylän jakokunta .....                                                        | 92  |
| 6.9  | Kostila.....                                                                       | 95  |
| 6.10 | Kurkijärvi.....                                                                    | 95  |
| 6.11 | Kuurikka.....                                                                      | 99  |
| 6.12 | Kättärlän jakokunta .....                                                          | 100 |
| 6.13 | Lieson jakokunta.....                                                              | 102 |
| 6.14 | Mommila-Hietoinen .....                                                            | 105 |
| 6.15 | Montola .....                                                                      | 108 |
| 6.16 | Mulkola.....                                                                       | 109 |
| 6.17 | Oitenkylä .....                                                                    | 111 |
| 6.18 | Paakkola .....                                                                     | 111 |
| 6.19 | Pakkasela.....                                                                     | 112 |
| 6.20 | Palonen.....                                                                       | 113 |
| 6.21 | Pappila.....                                                                       | 115 |
| 6.22 | Perinkää.....                                                                      | 116 |
| 6.23 | Pienistö.....                                                                      | 118 |
| 6.24 | Porkkalan jakokunta .....                                                          | 119 |
| 6.25 | Riikonen.....                                                                      | 122 |
| 6.26 | Rippola.....                                                                       | 123 |
| 6.27 | Ronni .....                                                                        | 124 |
| 6.28 | Syrjäntaka.....                                                                    | 126 |
| 6.29 | Takaperä.....                                                                      | 127 |
| 6.30 | Tirmula .....                                                                      | 128 |
| 6.31 | Tommala.....                                                                       | 129 |
| 6.32 | Vanhakartano .....                                                                 | 130 |
| 6.33 | Vestola.....                                                                       | 132 |
| 6.34 | Vähä-Evo.....                                                                      | 133 |
| 6.35 | Yläne .....                                                                        | 133 |
| 7    | TULOKSET.....                                                                      | 137 |
| 7.1  | Väestöluettelot merkittävä lähdeaineisto uuden ajan asumusten paikantamisessa..... | 137 |
| 7.2  | Havaintoja Lammin asumusten paikantamisesta.....                                   | 139 |
| 7.3  | Isojakokarttoihin tallentunut monipuolista tietoa asutuskehityksestä.....          | 142 |
| 7.4  | Tutkimuksen luotettavuus.....                                                      | 142 |
| 7.5  | Tutkimuksen hyödynnettävyys ja jatkotutkimustarpeet.....                           | 143 |
| 8    | YHTEENVETO.....                                                                    | 146 |
|      | LÄHTEET.....                                                                       | 149 |
|      | LIITTEET .....                                                                     | 161 |

|                                                                               |     |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----|
| LIITE 1: LAMMIN ASUMUKSISTA TUOTETUN PAIKKATIETOAINOSTON METATIEDOT .....     | 162 |
| LIITE 2: TAULUKKO LAMMIN PITÄJÄN ASUMUKSISTA VUOSINA 1694, 1773 JA 1855 ..... | 165 |
| LIITE 3: Rekonstruktio Lammin pitäjän asutuksesta vuonna 1694                 |     |
| LIITE 4: Rekonstruktio Lammin pitäjän asutuksesta vuonna 1773                 |     |
| LIITE 5: Rekonstruktio Lammin pitäjän asutuksesta vuonna 1855                 |     |

## TAULUKKOLUETTELO

|                                                                                                                                            |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Taulukko 1. Lammilta laadittujen nuorempien geometrinen karttojen mittausajankohdat (Digitaaliarkisto 2017ä; Maanmittauslaitos 2017a)..... | 49  |
| Taulukko 2. Lammilta laadittujen isojakokarttojen mittausajankohdat (mm. Maanmittauslaitos 2017a) .....                                    | 50  |
| Taulukko 3. Lammilta laadittujen uusjakokarttojen mittausajankohdat vv. 1850–1950 (mm. Maanmittauslaitos 2017a).....                       | 52  |
| Taulukko 4. Tutkimuksen tarkastelualueet. ....                                                                                             | 71  |
| Taulukko 5. Tutkimuksessa paikantamatta jääneiden lammilaisasumien määrät tarkastelualueittain .....                                       | 140 |

## KUVIOLUETTELO

|                                                                                                                                                                                  |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Kuvio 1. Tutkimuksen aluerajaus .....                                                                                                                                            | 21 |
| Kuvio 2. Karttaesitys vuoden 1560 asutusluettelon mukaisesta Kanta-Hämeen asutuksesta (Somerpallo & Luppi 2003, 11).....                                                         | 23 |
| Kuvio 3. Suurimittakaavaiseen kartta-aineistoon perustuva rekonstruointi Lammin Kataloisten kylän maankäytön kehityksestä (Riihiranta 2009) .....                                | 23 |
| Kuvio 4. Osa Kataloisten ryhmäkylästä noin vuonna 1910 (tuntematon kuvaaja / Uljas Kiurun kokoelmat)..                                                                           | 25 |
| Kuvio 5. Hakainperän–Pietilän useasta rakennuksesta koostuva yksittäisasumus Kataloisten kylässä (tuntematon kuvaaja / Leena Mikkilän kokoelmat).....                            | 26 |
| Kuvio 6. Yhden rakennuksen yksittäisasumus Palosten kylässä vuonna 1908 (A. O. Heikel / Museovirasto) .                                                                          | 26 |
| Kuvio 7. Hauhialan ja Vilkkilän kylien sekä Halilan yksinäistalon tonttimaat vuoden 1706 geometrisessa kartassa (Kansallisarkisto 1706b).....                                    | 27 |
| Kuvio 8. Montolan kylätontti isojaon uudistuskartassa (Maanmittauslaitos 1787d).....                                                                                             | 29 |
| Kuvio 9. Lammin kirkkopitäjän talollisten/lampuotien ja torpparien määrät (kpl) vv. 1694–1890 (Digitaaliarkisto 1694b; Digitaaliarkisto 2017y) .....                             | 30 |
| Kuvio 10. Käsitemaavio sijaintiin liittyvistä käsitteistä (Geoinformatiikan sanasto 2014).....                                                                                   | 33 |
| Kuvio 11. Geokoodauksen perustasot (mukaillen Goldberg 2008, 26).....                                                                                                            | 34 |
| Kuvio 12. Prosessikaavio paperikartan muuttamisesta digitaalisesti paikkatiedoksi .....                                                                                          | 36 |
| Kuvio 13. Kuvitteellinen esimerkki 1600-luvun kartan georekisteröinnissä käytetyistä vastinpisteistä (Mökkönen 2006, 27) .....                                                   | 37 |
| Kuvio 14. Yksi- ja moniosaiset vektorityypit (Huisman & de By 2009; Esri 2017) .....                                                                                             | 38 |
| Kuvio 15. Näyte vuoden 1855 henkikirjasta Kataloisten maakirjatalojen 2–5 kohdalta (Digitaaliarkisto 1855) .....                                                                 | 41 |
| Kuvio 16. Näyte vv. 1768–1773 rippikirja-aukeamasta Kurkijärven kartanon torppasivulta (Digitaaliarkisto 2017h) .....                                                            | 42 |
| Kuvio 17. Näyte vuoden 1694 maakirja-aukeamasta Hietosten, Ylännäisten ja Jahkolan kylien kohdalta (Digitaaliarkisto 1694a) .....                                                | 43 |
| Kuvio 18. Näyte SAY:n aukeamasta vv. 1694–1713 (Digitaaliarkisto 2017b).....                                                                                                     | 45 |
| Kuvio 19. Näyte Hämeen läänin jalkaväkirykmentin vuoden 1767 pääkatselmusluettelosta Kurkijärven, Palosten ja Kataloisten ruotusotilaiden kohdalta (Kansallisarkisto 1767a)..... | 46 |
| Kuvio 20. Lammin pitäjän alueelta laadittujen karttojen ajallinen ulottuvuus .....                                                                                               | 48 |

|                                                                                                                                                                 |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Kuvio 21. Näyte Kurkijärven säteriä koskevan geometrisen kartan asumusmerkinnöistä vuodelta 1691<br>(Kansallisarkisto 1691) .....                               | 49 |
| Kuvio 22. Näyte Kataloisten isojakokartan asumusmerkinnöistä vuodelta 1783 (Maanmittauslaitos 1783a) 51                                                         |    |
| Kuvio 23. Näyte Pakkaselan uusjaon uudistuskartan asumusmerkinnöistä vuodelta 1906 (Kansallisarkisto<br>1906).....                                              | 52 |
| Kuvio 24. Näyte Lieson sotilastorppamaiden jakokartasta vuodelta 1837 (Kansallisarkisto 1837) .....                                                             | 53 |
| Kuvio 25. Näyte Kaitalan Appolan vuoden 1836 halkomiskartan asumusmerkinnöistä (Maanmittauslaitos<br>1836).....                                                 | 53 |
| Kuvio 26. Näyte Selin torpan asumusmerkinnöistä vuokra-aluejärjestelyn kartalla vuonna 1922<br>(Maanmittauslaitos 1922a) .....                                  | 54 |
| Kuvio 27. Näyte senaatin sota-asiaintoimituskunnalle luovutetusta topografisesta kartastosta Arrankorven<br>kylän kohdalta (Digitaaliarkisto 1885c) .....       | 55 |
| Kuvio 28. Näyte venäläiseen alkuperäiskartastoon perustuvasta suomennetusta topografisesta kartasta<br>1:42 000 (Juha Riihirannan kotiarkisto 2017) .....       | 56 |
| Kuvio 29. Näyte vuonna 1937 painetusta pitäjänkarttalehdestä Niipalan, Hakkalan, Kirkonkylän ja Tirmulan<br>kyläen kohdalta (Maanmittaushallitus 1937d).....    | 57 |
| Kuvio 30. Näyte vuonna 1948 painetusta topografikarttalehdestä Jahkolan kylän kohdalta (Puolustusvoimat<br>1948b, © Puolustusvoimat 2013, lupanro 75/2013)..... | 58 |
| Kuvio 31. Näyte vuonna 1950 painetusta peruskarttalehdestä Kostilan kylän kohdalta (Maanmittaushallitus<br>1950).....                                           | 58 |
| Kuvio 32. Näyte Lars Schroderuksen tekemästä Längelmäveden vesistöreittiä kuvaavasta vesistökartasta<br>vuodelta 1653 (JYX-julkaisuarkisto 1653) .....          | 59 |
| Kuvio 33. Näyte Hans Löwendahlin pitäjänkartasta vuodelta 1750 Mommila-Hietoisten kartanon kohdalta<br>(Johan Gåsste / Riksarkivet) .....                       | 60 |
| Kuvio 34. Näyte 1700-luvun maanmittauskonseptista Kataloisten ja Kurkijärven kyläen kohdalta<br>(Kansallisarkisto 2017b) .....                                  | 61 |
| Kuvio 35. Näyte vuoden 1779 rekognosointiin perustuvasta karttalehdestä Kostilan–Ylänteen alueelta,<br>viimeistely versio (Harju 2012, 286).....                | 62 |
| Kuvio 36. Näyte vuoden 1779 rekognosointiin perustuvasta karttalehdestä Kostilan–Ylänteen alueelta,<br>viimeistelemtön versio (Alanen & Kepsu 1989, 191) .....  | 63 |
| Kuvio 37. Näyte 1850-luvun puolivälissä julkaistusta Kalmbergin kartastosta Vähä-Evon ja Iso-Evon kyläen<br>kohdalta (JYX-julkaisuarkisto 1855b).....           | 64 |
| Kuvio 38. Näyte Lammin pitäjänkartasta Kirkonkylän jakokunnan kohdalta (Digitaaliarkisto 1842).....                                                             | 65 |
| Kuvio 39. Näyte vuonna 1920 painetusta Suomen taloudellisesta kartasta Ormajärven eteläpuoliselta<br>alueelta (Maanmittaushallitus 1920) .....                  | 66 |
| Kuvio 40. Prosessikuvaus tutkimuksessa käytetyistä menetelmistä .....                                                                                           | 67 |
| Kuvio 41. Prosessikaavio vuoden 1694 lammilaisasumusten geokoodaamisesta .....                                                                                  | 68 |
| Kuvio 42. Tutkimuksen tarkastelualueet.....                                                                                                                     | 73 |
| Kuvio 43. Ote Arrajoen vuoden 1839 tiluskartasta (Maanmittauslaitos 1839b) .....                                                                                | 74 |
| Kuvio 44. Ote Arrankorven isojakokartasta vuodelta 1787 (Maanmittauslaitos 1787a) .....                                                                         | 75 |
| Kuvio 45. Ote Arrankorven Rekolan tiluskartasta vuodelta 1805 (Maanmittauslaitos 1805).....                                                                     | 76 |
| Kuvio 46. Ote Hauhialan jakokunnan vuoden 1795 isojan uudistuskartasta Hauhialan ryhmäkylän kohdalta<br>(Kansallisarkisto 1795) .....                           | 77 |

|                                                                                                                                                           |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Kuvio 47. Ote Hauhialan jakokunnan vuoden 1795 isojaon uudistuskartasta Ylännäisten ja Onnivuoren asumusten kohdalta (Kansallisarkisto 1795).....         | 78  |
| Kuvio 48. Ote Hauhialan jakokunnan vuoden 1931 uusjakokartasta Hauhialan ja Vilkkilän vanhojen ryhmäkylien kohdalta (Maanmittauslaitos 1931a) .....       | 80  |
| Kuvio 49. Ote Kalmbergin kartastosta Hauhialan jakokunnan ja Ronnin kylän kohdalta (JYX-julkaisuarkisto 1855) .....                                       | 81  |
| Kuvio 50. Hampalan torpan tontti vuoden 1865 jakokartassa (Maanmittauslaitos 1865) .....                                                                  | 82  |
| Kuvio 51. Ote Iso-Evon isojaon uudistuskartasta (Maanmittauslaitos 1872a).....                                                                            | 83  |
| Kuvio 52. Ote Iso-Evon Eskolan halkomiskartasta, johon on piirretty mm. Mäyrän torpanpaikka (Maanmittauslaitos 1890) .....                                | 84  |
| Kuvio 53. Ote Jahkolan isojaontäydennyksen toimituskartasta vuodelta 1868 (Maanmittauslaitos 1868)....                                                    | 85  |
| Kuvio 54. Ote Jahkolan vuoden 1931 uusjakokartasta vanhan kylätontin kohdalta (Maanmittauslaitos 1931b) .....                                             | 86  |
| Kuvio 55. Ote Kaitalan–Tanttilan jakokunnan isojaon uudistuskartasta (Kansallisarkisto 1777) .....                                                        | 87  |
| Kuvio 56. Ote Tanttilan rintamaita esittävästä vuoden 1859 tiluskartasta (Maanmittauslaitos 1859).....                                                    | 88  |
| Kuvio 57. Ote vuoden 1653 vesistökartasta Kataloisten asumien kohdalta (JYX-julkaisuarkisto 1653).....                                                    | 89  |
| Kuvio 58. Ote Paakkalan isojaon uudistuskartasta vuodelta 1797 (Kansallisarkisto 1797).....                                                               | 90  |
| Kuvio 59. Ote Kataloisten uusjaon uudistuskartasta 1900-luvun alusta (Kansallisarkisto 1910) .....                                                        | 91  |
| Kuvio 60. Ote Kataloisten Äijälän halkomiskartasta vuodelta 1866 (Maanmittauslaitos 1866a).....                                                           | 91  |
| Kuvio 61. Ote Kalmbergin kartastosta Kataloisten, Kurkijärven ja Pakkaselan kylien sekä Kättärlän jakokunnan kohdalta (JYX-julkaisuarkisto 1855).....     | 92  |
| Kuvio 62. Ote Kirkonkylän jakokunnan isojakokartasta Niipalan (vas.), Hakkalan ja Kirkonkylän tonttimaiden kohdalta (Maanmittauslaitos 1774) .....        | 93  |
| Kuvio 63. Ote Kirkonkylän jakokunnan isojakokartasta sotamiestenmaan kohdalta (Maanmittauslaitos 1774) .....                                              | 93  |
| Kuvio 64. Ote Hakkalan vuokra-aluejärjestelyn karttaan piirretyistä Outsillan torpan tiluksista (Maanmittauslaitos 1924a) .....                           | 94  |
| Kuvio 65. Ote Vanhakartanon jakokunnan isojaon uudistuskartasta Kostilan kylän kohdalta (Maanmittauslaitos 1872c).....                                    | 95  |
| Kuvio 66. Ote Kurkijärven isojaon uudistuskartasta vuodelta 1796 (Kansallisarkisto 1796).....                                                             | 96  |
| Kuvio 67. Ote Kurkijärven isojaon uudistuskartasta Miekkojan varressa sijainneen rakuunatorpan kohdalta (Kansallisarkisto 1796).....                      | 97  |
| Kuvio 68. Ote taloudellisesta kartasta Kataloisten–Rippolan alueen kohdalta (Maanmittaushallitus 1920)..                                                  | 98  |
| Kuvio 69. Ote Kurkijärven vuokra-alueiden järjestelytoimituksen kartasta Takun torpan kohdalta (Maanmittauslaitos 1921c).....                             | 98  |
| Kuvio 70. Ote Kuurikan isojaon uudistuskartasta kylän tonttimaan kohdalta (Kansallisarkisto 1800).....                                                    | 99  |
| Kuvio 71. Ote Kättärlän jakokunnan geometrisesta kartasta (Kansallisarkisto 1706b).....                                                                   | 100 |
| Kuvio 72. Ote Kättärlän jakokunnan tiluskartasta vuodelta 1787 Viialan (vas.) ja Kättärlän–Lepistön tonttimaiden kohdalta (Kansallisarkisto 1787a) .....  | 101 |
| Kuvio 73. Ote Lepistön halkomiskartasta vuodelta 1851 Lepistön Lassilan (ylh.) ja Ahomäen talonosien tonttimaiden kohdalta (Maanmittauslaitos 1851b)..... | 101 |
| Kuvio 74. Ote maanmittauskomission vuoden 1750 pitäjänkartasta Lieson tonttimaiden kohdalta (Johan Gåsste / Riksarkivet) .....                            | 102 |

|                                                                                                                                                                                        |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Kuvio 75. Ote Lieson isojaon uudistuskartasta kylätonttien kohdalta (Kansallisarkisto 1806) .....                                                                                      | 103 |
| Kuvio 76. Ote Lieson Äijälän halkomiskartasta vuodelta 1842 (Maanmittauslaitos 1842b) .....                                                                                            | 104 |
| Kuvio 77. Ote vuoden 1942 pitäjänkartasta Lieson jakokunnan pohjoisosasta (Maanmittaushallitus 1942d) .....                                                                            | 104 |
| Kuvio 78. Ote Mommila-Hietoisten tiluskartasta kartanoasumuksen ja Anttilan torpan kohdalta (Maanmittauslaitos 1858) .....                                                             | 105 |
| Kuvio 79. Ote Mommila-Hietoisten tiluskartasta Saha-asuman kohdalta (Maanmittauslaitos 1858) .....                                                                                     | 106 |
| Kuvio 80. Ote Senaatin kartastosta Turengin ulkopalstan kohdalta (Digitaaliarkisto 1873b) .....                                                                                        | 107 |
| Kuvio 81. Ote Montolan isojaontäydennyksen uudistuskartasta vanhan kylätontin ympäristöstä (Kansallisarkisto 1888) .....                                                               | 108 |
| Kuvio 82. Ote Attilanmaan takamaasta laaditusta kartasta vuodelta 1776 (Kansallisarkisto 1776) .....                                                                                   | 109 |
| Kuvio 83. Ote Mulkolan vuoden 1779 tiluskartasta (Kansallisarkisto 1779) .....                                                                                                         | 110 |
| Kuvio 84. Ote Kalmbergin kartastosta Mulkolan, Syrjäntaan, Tanttilan ja Kaitalan kylien kohdalta (JYX-julkaisuarkisto 1855) .....                                                      | 110 |
| Kuvio 85. Ote Oitenkylän geometrisesta kartasta vuodelta 1708 (Kansallisarkisto 1708) .....                                                                                            | 111 |
| Kuvio 86. Ote Vanhakartanon jakokunnan isojaon uudistuskartasta Raitinsaaren torppien kohdalta (Maanmittauslaitos 1872c) .....                                                         | 112 |
| Kuvio 87. Ote vuoden 1706 geometrisesta kartasta Pakkaselan kylän kohdalta (Kansallisarkisto 1706b) .....                                                                              | 113 |
| Kuvio 88. Ote Palosten vuoden 1785 isojakokartasta (Maanmittauslaitos 1785a) .....                                                                                                     | 114 |
| Kuvio 89. Ote Pappilan tiluskartasta vuodelta 1928 (Maanmittauslaitos 1928a) .....                                                                                                     | 115 |
| Kuvio 90. Ote Perinkään isojakokartasta (Maanmittauslaitos 1815) .....                                                                                                                 | 116 |
| Kuvio 91. Ote Senaatin kartastosta Perinkään kohdalta (Digitaaliarkisto 1885d) .....                                                                                                   | 117 |
| Kuvio 92. Ote Vanhakartanon jakokunnan isojaon uudistuskartasta Pienistön tonttimaiden kohdalta (Maanmittauslaitos 1872c) .....                                                        | 119 |
| Kuvio 93. Ote Porkkalan vuoden 1735 geometrisesta kartasta (Kansallisarkisto 1735) .....                                                                                               | 120 |
| Kuvio 94. Ote Porkkalan jakokunnan isojakokartasta Koivukylän tonttimaan ja sotilastorpan sekä Rahkian, Kettulan, Hakalan ja Korpelan torppien kohdalta (Maanmittauslaitos 1817) ..... | 121 |
| Kuvio 95. Ote Porkkalan jakokunnan isojakokartasta kartanon vanhan ja uuden tonttimaan kohdalta (Maanmittauslaitos 1817) .....                                                         | 121 |
| Kuvio 96. Ote Riikosten isojaon uudistuskartasta kylätontin kohdalta (Kansallisarkisto 1787b) .....                                                                                    | 122 |
| Kuvio 97. Ote Ylöstalon vuokra-alueiden järjestelytoimituksen kartasta vuodelta 1925 (Maanmittauslaitos 1925e) .....                                                                   | 123 |
| Kuvio 98. Ote vuoden 1937 pitäjänkartasta Rippolan kohdalta (Maanmittaushallitus 1937b) .....                                                                                          | 124 |
| Kuvio 99. Ote vuoden 1706 geometrisesta kartasta Ronnin tonttimaiden kohdalta (Kansallisarkisto 1706a) .....                                                                           | 125 |
| Kuvio 100. Ote Ronnin Jaakkolan vuoden 1844 halkomiskartasta (Maanmittauslaitos 1844b) .....                                                                                           | 125 |
| Kuvio 101. Ote Syrjäntaan isojakokartasta vuodelta 1802 (Maanmittauslaitos 1802) .....                                                                                                 | 126 |
| Kuvio 102. Ote Takaperän isojakokartasta kylätontin kohdalta (Maanmittauslaitos 1786c) .....                                                                                           | 128 |
| Kuvio 103. Ote Tirmulan isojakoa varten laaditusta kartasta vuodelta 1790 (Maanmittauslaitos 1790) .....                                                                               | 129 |
| Kuvio 104. Ote Tommalan geometrisesta kartasta vuodelta 1705 (JYX-julkaisuarkisto 1705) .....                                                                                          | 129 |
| Kuvio 105. Ote Vanhakartanon jakokunnan isojaon uudistuskartasta Vanhakartanon ja Kaukolan tonttimaiden ympäristöstä (Maanmittauslaitos 1872c) .....                                   | 131 |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Kuvio 106. Ote Vanhakartanon jakokunnan isojaon uudistuskartasta Vestolan tonttimaan kohdalta<br>(Maanmittauslaitos 1872c).....                                                                                                                                                                                                       | 132 |
| Kuvio 107. Ote epätäydellisestä isojaon uudistuskartasta Vähä-Evon kylätontin kohdalta (Kansallisarkisto<br>1787c) .....                                                                                                                                                                                                              | 133 |
| Kuvio 108. Ote isojakokarttaan perustuvasta Ylänteen tonttimaakartasta vuodelta 1896 (Kansallisarkisto<br>1896) .....                                                                                                                                                                                                                 | 134 |
| Kuvio 109. Ote vuoden 1942 pitäjänkartasta Hosiokankaan talon alueelta (Maanmittaushallitus 1942c)....                                                                                                                                                                                                                                | 135 |
| Kuvio 110. Näyte tutkimuksessa tuotetusta vuotta 1855 koskevasta paikkatietoaineistosta mittakaavassa<br>1:21 000 .....                                                                                                                                                                                                               | 138 |
| Kuvio 111. Pylväskaavio Lammin väestöluetteloissa nimeltä mainittujen asumusten sekä sotilas- ja<br>rakuunatorppien yhteismääristä (kpl) tutkimuksen poikkileikkausvuosina 1694, 1773 ja 1855<br>(Digitaaliarkisto 1694a; 1694b; 1773; 1855; 2017h; 2017s; Kansallisarkisto 1767a; 1767b; Krigsarkivet<br>1775; 1780a; 1780b) .....   | 139 |
| Kuvio 112. Pylväskaavio Lammin väestöluetteloissa nimeltä mainittujen asumusten sekä tutkimuksessa<br>selvitettyjen asumien määristä (kpl) tutkimuksen poikkileikkausvuosina 1694, 1773 ja 1855<br>(Digitaaliarkisto 1694a; 1694b; 1773; 1855; 2017h; 2017s; Kansallisarkisto 1767a; 1767b; Krigsarkivet<br>1775; 1780a; 1780b) ..... | 141 |
| Kuvio 113. Lammin asutusrakenteen kehitys 1694–2016 .....                                                                                                                                                                                                                                                                             | 144 |

## KÄSITELUETTELO

|                                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|-----------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Asuma, asuinpaikka                      | Asumalla tarkoitetaan kokonaisuutena erottuvaa, vierekkäisistä asumuksista muodostuvaa asuntoalaa kaikkine rakennuksineen. Maaseudulla asumat voidaan asumusten keskinäisen sijainnin perusteella jakaa yksittäisasumuksiin ja asumusryhmiin. (Granö 1951, 330–332; Museovirasto 2015, 3.)                                                                                                                                                            |
| Asumus                                  | Asumuksella tarkoitetaan yhden tai useamman rakennuksen muodostamaa kokonaisuutta, jota ihminen käyttää asumiseen ja elinkeinonsa harjoittamiseen (Granö 1951, 314, 330).                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Asumusryhmä, asumusrykelmä              | Asumusryhmä on useiden asumusten muodostama kokonaisuus, jossa asumukset sijaitsevat muutamien tai satojen metrien päässä toisistaan (Granö 1951, 330). Vrt. ryhmäkylä.                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| Geokoodaus, geokoodaaminen <sup>1</sup> | Epäsuoran sijainnin, kuten paikannimen, muuttamista suoraksi sijainniksi kutsutaan geokoodaukseksi. Käänteisen geokoodauksen avulla voidaan vastaavasti muuntaa koordinaattipisteitä epäsuoraksi sijainniksi. Terminä geokoodaus viittaa paikannusta suppeampaan käsitteeseen. (Paikannussanasto 2002, 10, Goldberg 2013, 76; Geoinformatiikan sanasto 2014, 12–13; Siltanen 2016, 46.)                                                               |
| Georekisteröinti <sup>2</sup>           | Paperikartasta esimerkiksi skannaamalla muodostetun digitaalisen rasterikuvan siirtämistä tunnettuun koordinaatistoon kutsutaan georekisteröinniksi. Toimenpiteestä käytetään useita rinnakkaisia termejä; georeferointi, geo-oikaisu, oikaisu, rekisteröinti tai asemointi. (Aarnio 2000, 122; Frisk 2002, 3; Hill 2006, 40, 51; Mökönen 2006, 23.)                                                                                                  |
| Hajakylä                                | Hajakylällä tarkoitetaan kylää, jonka asumukset sijaitsevat säännöttömästi hajallaan (Granö 1930, 92–94).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| Haltijaketju, isäntäketju               | Samana talon, tilan tai torpan haltijoiden muodostamaa jatkumoa kutsutaan haltija- tai isäntäketjuksi. Haltijaketjuja voidaan muodostaa väestöluetteloissa olevien asumusnimien tai niiden puuttuessa isäntien tai torpparien nimien perusteella. (Koskinen 2002, 4.)                                                                                                                                                                                 |
| Jakokunta                               | Jakokunta on maanjaoissa esiintyvä nimitys. Jakokunnalla tarkoitetaan vanhastaan pysyvillä rajoilla toisista jakokunnista erotettua alueyhteisöä, johon kuuluvilla taloilla on ollut yhteinen metsä tai kalavesi. Jakokunnan sisällä talot ovat ryhmittyneet yhdeksi tai useammaksi kyläksi. Esimerkiksi yksittäisessä isojakotoimituksessa jaettiin kerralla yhden jakokunnan maat. (Jutikkala 1958, 42–43; Lehtinen 2005, 48; Huhtamies 2008, 160.) |

---

<sup>1</sup> engl. geocoding

<sup>2</sup> engl. georegistering, georectification, georeferencing



|                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|-------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Kylä                                                  | Kylällä on useita merkityksiä. Esimerkiksi rekisterikylä tarkoittaa kiinteistörekisteriin merkittyä asutus- ja verotuspoliittista tiettyjen rekisteriyksiköiden – alun perin talojen – muodostamaa kokonaisuutta, talouskylä jonkinlaista maa- ja metsätalousvaltaista toiminnallista kokonaisuutta ja asumakylä yhtenäistä asuntoaluetta. Suomen maa- ja metsätalouden järjestelmässä kylällä on ollut alusta alkaen keskeinen merkitys. (Kiinteistönmuodostamislaki 554/1995 1:2.5 §; Ettanen 2014, 23; Vitikainen 2014, 67.) Tässä tutkimuksessa käsitteellä viitataan maakirjaan, maarekisteriin tai kiinteistörekisteriin <sup>3</sup> merkittyyn rekisterikylään. |
| Lampuotitila                                          | Lampuotitilalla tarkoitetaan vuokralle annettua kokonaista tilaa, jota viljeli vuokramies eli lampuoti. Samalla lampuotitilalla saattoi olla myös useita lampuoteja, jotka eivät kuitenkaan muodostaneet yhtenäistä ruokakuntaa. Omistaja saattoi myös itse asua tilallaan, vaikka oli antanut sen lampuotien viljelemäksi. Lampuodit maksoivat vuokran päivittäin. (Jutikkala 1957, 162; 2003a, 391–392; 2003e, 275; Rasila 2003, 368, 370.)                                                                                                                                                                                                                           |
| Mäkitupa                                              | Mäkituvalla tarkoitetaan pienellä asuntotontilla, pelloksi kelpaamattomalla määllä sijainnutta mökkiä. Aluksi mäkitupia rakennettiin kyläyhteisöille ja myöhemmin vuokramaalle. Mäkitupatontteja ei pieniuutensa vuoksi juurikaan voitu käyttää maanviljelykseen, ja mäkitupalaiset saivatkin toimeentulonsa usein maanviljelyn sijasta erilaisista sekalaisista töistä. Mäkituvat yleistyivät 1800-luvulla, kun väestö kasvoi ja niiden perustamiseksi tarvittiin torppiin verrattuna huomattavasti vähemmän maata. (Jutikkala 1958, 311–312; Jutikkala 2003d, 447–449; Rasila 2003, 368, 375–377.)                                                                    |
| Paikannus, paikanmääritys, paikantaminen <sup>4</sup> | Paikannuksella tarkoitetaan kohteen sijainnin määrittämistä yksikäsitteisesti, esimerkiksi koordinaatti- tai osoitejärjestelmässä. Terminä paikannus viittaa geokoodausta laajempaan käsitteeseen. (Paikannussanasto 2002, 10.)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| Ratsutila, rustholli                                  | Ruotujakolaitoksen aikaan suurimmista taloista muodostettiin ruotuihin kuulumattomia, pysyviä ratsutiloja eli rustholleja. Niiden oli yksin ylläpidettävä ratsumiestä eli rakuunaa varusteineen sekä raivattava tälle torppa. (Jutikkala 1957, 253–254.)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Rakuunatorppa                                         | Rakuunatorppa on ratsumiehen käytössä ollut asutus, joka ratsutilan tuli tiluksistaan tälle erottaa (Jutikkala 1957, 253–254; Lähde 2007b, 77).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| Ryhmäkylä                                             | Ryhmäkylässä kylän talot ovat sijainneet keskitetysti lähellä toisiinsa yhteisellä tonttimaalla (Suhonen 2015, 11). Vrt. asutusryhmä.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Siirtotalo, -tila                                     | Esimerkiksi isojaossa tai muussa maanjakotoimituksessa talouskeskuksensa uuteen paikkaan siirtänyttä taloa on kutsuttu siirtotaloksi ja talonosaa vastaavasti siirtotilaksi (esim. Jutikkala 2003d, 450).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |

<sup>3</sup> Helmikuusta 2014 lähtien kiinteistörekisterissä ei ole enää esitetty rekisterikylä (Lauhkonen 2013, 39–41).

<sup>4</sup> engl. positioning, locationing



Asutusrakenteen historiasta ja kerroksellisuudesta kertovaa aineistoa tarvitaan monilla aloilla, kuten maankäytön suunnittelussa, historian- ja maisemantutkimuksessa sekä arkeologiassa. Käytettävissä olevaan historialliseen kartta-aineistoon liittyy paljon puutteita ja rajoituksia, ja niinpä suomalaisasumukset on merkitty karttoja kattavammin ja yhteismitallisemmin erilaisiin väestöluetteloihin paikoin 1900-luvun alkupuoliskolle asti. Kirjassa selvitetään, miten historiallisten väestöluetteloiden sisältämiä paikkatietoja voidaan hyödyntää uuden ajan maaseutuasutuksen paikantamisessa. Väestöluettelotietojen avulla rekonstruoidaan etelähämäläisen Lammin pitäjän asutuskehitystä.

Väestöluetteloiden sisältämiä epäsuoria sijaintitietoja, kuten talon- ja torpannimiä, geokoodataan digitaalseksi paikkatiedoksi Lammin asutuskehityksen kannalta keskeisinä murrosajankohtina ryhmäkyläajasta hajakyläaikaan. Geokoodauksen viiteaineistoina käytetään eri-ikäisiä suurimittakaavaisia karttoja, kiinteistönmuodostumistietoja, asumusten haltijaketjuja ja asumusnimien sijaintiviittauksia. Käytettyjä menetelmiä ja lähteitä selostetaan kylä- ja asumuskohtaisesti.

Merkittävälle osalle väestöluetteloihin kirjatusta lammilaisasumuksista esitetään yksityiskohtainen sijainti poikkileikkausvuosina 1694, 1773 ja 1855. Ensimmäinen ajankohta kuvaa aikaa ennen ruotujako- ja torpparilaitosta, toinen aikaa ennen isojakoa ja talonpoikaistorppia sekä kolmas torpparilaitoksen suuruuden ja toisaalta isojaon jälkeistä siirtotila-aikaa. Vastaavia menetelmiä voidaan käyttää maaseutuasutuksen paikantamisessa myös muilla alueilla. Väestöluettelotiedot tuovat lisäarvoa erityisesti 1800-luvun asutuksen tarkastelemiseen ja maaseudun haja-asutuskehityksen tutkimiseen.

Kirja sisältää mittakaavassa 1:40 000 (A4) tuotetut värilliset rekonstruktio kartat Lammin asutuksesta vuosina 1694, 1773 ja 1855. Lisäksi kirjan kuvituksena on lähes sata harmaasävykuvaa Lammin alueelta valmistuneista vanhoista kartoista 1600-luvulta 1900-luvulle.

